

הלכות שבת – שיעור 20 מלאכת טוחן

המלאכה במשכן

טחנו את הסממנים כדי שיהיה ניתן להפיק מהם צבע, לצביעת עורות האילים (רש"י שבת מט, ב).

הגדרת המלאכה

הכשרת גוף מוצק לשימוש, על ידי הפרדתו וחילוקו לחלקיקים קטנים, בכל צורה שהיא, ע"י טחינה, קציצה, מעיכה, כתישה וריסוק (רמב"ם שבת ז, ה. כמבואר מדברי הש"ס והפוסקים, ובש"כ ו, א).
איסור זה אינו דוקא בדברי מאכל, אלא בכל סוגי החומרים, כגון שיוף מתכת, כתישת רגבי עפר, קציצת וניסור עצים וכיו"ב (משנה ברורה שכא, מה).

אופני המלאכה

חיתוך דק

גם חיתוך גוף אחד לחתיכות קטנות, הוא בכלל מלאכת טוחן, לדוגמא הכנת סלט ירקות בשבת על ידי חיתוך דק לחתיכות קטנות (שבת עד, ב. שו"ע שכ"א, יב).
מה נחשב חיתוך דק? ביראים (סימן רעד) כתב ששיעור דקותן לא נודע לנו, ולכך כתבו הפוסקים שיש לחתוך חתיכות גדולות במקצת (בית יוסף, וביאור הלכה ס"ב ד"ה המחתך).

חיתוך המותר

א. חתיכות גדולות

החזון איש כתב שיחתוך יותר גדול ממה שרגיל ביום חול. (חזון איש נז, ד"ה והנה הבי"י).
ובאור לציון כתב שהחיתוך שרגילות היום להכנת סלט מותר (ב, מז כה).
והגרש"ז אויערבך כתב שכל שצריך לטחון המאכל בשיניים אינו מוגדר דק ומותר (ש"כ ו הערה ה).

ב. פרוסות דקות

חיתוך דק האסור הוא רק כשחותכו דק מכל הכיוונים, כדוגמת הכנת סלט ירקות. אך חיתוך לפרוסות אפי' דק מן הדק אינו בכלל האיסור (אגרות משה ד, עד טוחן אות ג).

ריסוק ומיעוץ

כתבו הראשונים, שגם ריסוק ומיעוץ הם בכלל מלאכת טוחן, ולכן אסור למעוץ פירות או ירקות בשבת. אבל אם הפרי או הירק מאד רכים עד כדי שאי אפשר לתפוס אותם בנעיצת מזלג וכדו' מחמת רכותם, הרי הם נחשבים כבר מעוכים, ומותר להשלים את הריסוק כפי שנרחיב בהמשך (סי' שיט סעיף יט. וע"ע בש"כ פרק ו הלכה ז).

הלכות שבת – שיעור 20 מלאכת טוחן

חמישה היתרים בטוחן

יש חמש אפשרויות של טחינה שאינם בכלל האיסור:

1. טחינה בשינוי

מותר לטחון בשינוי גמור. שזה אומר טחינה על ידי שני שינויים.

כלומר, בדרך כלל טוחנים עם כלי מיוחד בתוך כלי מיוחד. ולכן מותר לטחון אוכל עם הקת של הכלי בתוך צלחת רגילה (שו"ע שכ"א, ז, ובמשנה ברורה סקכ"ה, חזון עובדיה שבת ד, עמ' רנ"א). לדוגמה: מותר לרסק אבוקדו, תפוח אדמה וכיו"ב בקת המזלג בתוך הצלחת.

וכן מותר לטחון בידינו ללא כלי, לתוך צלחת או לטחון בשינוי (משנ"ב, ס"ק כט וסקל"ו).

אמנם יש להדגיש שהיתר זה הוא רק כשטוחן לצורך אכילה, אך שלא לצרכי אסור אפילו בשינוי (משנה ברורה סקל"ו).

2. טוחן אחר טוחן

אין איסור טוחן בדבר שכבר נטחן וחובר שנית על ידי בני אדם (בית יוסף בשם הראשונים, וברמ"א סי' שכ"א ח, יב).

דוגמאות: פירור לחם (רמ"א סי"ב), ריסוק מלח וסוכר שנדבקו ונעשו לגוש (רמ"א סי"ח, ומשנה ברורה סק"ל). כתישת מצה (ביאור הלכה ד"ה לפרר), ריסוק שוקולד וכיו"ב (אחרונים).

טעם הדבר וגדרו, שאין איסור טוחן אלא בהפרדה של חיבור טבעי, אך הפרדה של חיבור הנעשה ע"י מעשה האדם אינו בכלל המלאכה (חזו"א נו, ד"ה ענין).

ולכך גם דברים שכבר נטחנו, אם התחברו לאחר מכן בצורה טבעית ללא תערובת יד אדם, אסור לחזור ולטחנם, ולכך טיט שהתייבש על בגד האדם אסור לגררו ולפוררו מבגדו משום טוחן, אף שמתחילה היה העפר מפורר, כיון שנדבק שלא ע"י מעשה אדם אלא התייבש בצורה טבעית. (שו"ע שב, ז. אולם דעת הגר"ע יוסף (הליכות עולם ד עמ' קכ"ז) להתיר גם בזה מעיקר הדין ע"פ סתימת השו"ע שם ס"ז ועדיף על ידי גוי).

3. דברים שטחינתם נוחה וקלה

מבואר בגמ' בשבת (יט, ב) שמאכלים שהתחילו לטחנם קודם השבת ומחוסרים מעט שחיקה, מותר לגמור שחיקתם בשבת, לפי שנחשב כטחונים ועומדים (שו"ע סי' שכ"א, יט, ומשנה ברורה סקע"ו).

ומדין זה למדו הפוסקים שמאכלים רכים מטבעם, או שהתרככו מאוד ע"י בישול, כל שרכים מאוד שכשאוחר במקצת הפרי אין השאר נגרר אחריו, פקע מהם איסור טחינה, שלפי שטחינתו נוחה מאוד אין עליה שם מלאכה (חזו"א, נח סק"ט ד"ה סימן, ששי"כ פ"ו ס"ט).

הלכות שבת – שיעור 20 מלאכת טוחן

4. מאכלים שאינם גדולי קרקע

איסור טוחן נאמר דווקא בגידולי קרקע כפי שהיה במשכן, אבל מותר לטוחן אוכל שאינו מגידולי קרקע, כגון בשר, גבינה קשה, וביצים כשראוים לאכילה לרוב בני האדם בעודם שלמים¹, אך מאכל שאינו ראוי לאכילה ומכשירו לאכילה רק ע"י חיתוכו וטחינתו, אסור, כדוגמת חיתוך בשר חי לפני העופות (רמ"א ס"ט, וע"פ המשני"ב סקל"ג).

ברם היתר זה מוגבל בכמה הגבלות: א. היתר זה נאמר רק במיני מאכל, אך בדברים שאינם מאכל אסור אף שאינם גדולי קרקע, כגון כתישת רגבי עפר האסורה (חזו"א נו, ד"ה משי"כ).

ב. אסור לטחנו בכלי המיוחד לכך, כדוגמת טחינת גבינה ע"י פומפיה (שו"ע ס"ט), ויבואר עוד להלן.

5. פרי שלא נפרד לחתיכות אלא נעשה עיסה אחת

כפי שהקדמנו הגדרת מלאכת טוחן היא הכשרת גוף מוצק לשימוש, על ידי הפרדתו וחילוקו לחלקיקים קטנים, ומטעם זה יש אומרים שפרי שלא מתפרד לחתיכות אלא נעשה עיסה אחת, כדוגמת ריסוק בננה, אין איסור טוחן (אגרות משה ד, עד טוחן סק"ב, הגר"ע יוסף הליכות עולם ד, עמ' קכ).

ויש אוסרים בזה (חזו"א נו, ד"ה לענין, ששי"כ פ"ו, ז).

שימוש בכלי המיוחד לטחינה

כל ה' ההיתרים הנ"ל אינם אלא בכלים שאינם מיוחדים לטחינה, כגון במזלג, סכין, כף וכיו"ב. אולם בכלים המיוחדים לטחינה כגון מטחנה, פומפיה וכיו"ב אסור בכל אופן גם כשעושה כן סמוך לסעודה, לפי שאינו דרך אכילה אלא דרך מלאכה, ויש בזה חשש איסור מהתורה של מלאכת טוחן (משנה ברורה סקמ"ה, וביאור הלכה ס"ב ד"ה מיד"ט).

ואפ"י בדברים שאין בהם מלאכת טוחן, אסרו חכמים בכלי המיוחד לטחינה משום עובדין דחול (שו"ע ס"י שכ"א ס"י, ומשנה ברורה סקל"ו), לכך אסור לכתוש מלח או סוכר שהתגבש, או מצה במכתשת (משני"ב סק"ל, וביאור הלכה ס"ב ד"ה לפרה), הגם שכבר עברו טחינה.

וכן אסור למעוך ב"מועך", תפוחי אדמה לעשיית "פירה", אפי" אם מבושלים היטב ורכים מאוד, (הגרשי"ז אויערבך מאור השבת ח"א מכתב ב).

גם דברים שאינם גדולי קרקע, כדוגמת בשר וגבינה אסור לטחנם במטחנת בשר, או לגררם בפומפיה (שו"ע ס"י שכ"א ס"י).

¹ ואפי' חותכו לאדם שאינו יכול ללועסו כגון לזקן, לפי שהולכים אחר רוב העולם (משנ"ב סקל"ב). כמו"כ אפי' הוא דבר שנלעס רק בקושי לכל בני האדם, כיון שסוף סוף הוא נאכל, נחשב כראוי לאכילה וכדוגמת גבינה קשה (משנ"ב סקל"ו).

הלכות שבת – שיעור 20

מלאכת טוחן

כלי המיועד לחיתוך : אולם בכלי המיועד לחיתוך ולא לטחינה כדוגמת "קוצץ ביצים", שפורס הביצים לפרוסות דקות, הסכמת הפוסקים להתיר (אגרות משה ד, עד טוחן סק"ד. הגר"ע יוסף, ילקו"י שכא, הערה כ"ג).